“ئایند” ل نوان خیا و واقیعدا.. فازیل شو

هرچند ئستر خوندنو و ملدان و هانابردن ب کاهین و پیاوانی ئایینی و غیب خوندنو، ل دینو، ئامرازی بردستی مرق بوون ب خوندنوی ئایند و مژووی پاشا و میر و قیسر و ئیمپراترکان پن ل حیکاتی سرسوورهنری ئم ترز بابت. ل لاستیدا، کانگاو و چاوگی کنترین خوندنوی ئایندو، ل “متنی ئفسانکان” دای ــ ئفسانی هموو نتوکان. جا چونک یک ل خستت دیارییکانی مرق “پرسنیی و ترس”، همیش، ئو بوونور خوولیای ئوبوو بزان سبین چ وودات تا نختی ترسی خی ل زگاری داهاتوودا بونتو. هرچند فر لکینوکانی تایبت، ل ف شت و زانست و بابت جیاوازکانی پیوست ب “خودی مرق”، شنایی دخن سر ئو خای ک د:”ل برایییو، ک مرق خلق بوو، تا ئو چرکسات، هیچ گانکارییک بسر جوهری ئودا دانهاتوو، ل وانگی خر و ش و، چاک و خراپ و، فریشتیی و شیتانییتی دا.”

دکر، ل سادترین پناسدا، بین:”ئایند، ئو کاتی ک دوای ابردوو و ئستای. هاتنی ب گوری یاساکانی فیزیک شتکی حتمیی. همیش بش و تسمکی ئایند، بریتیی ل شتگک ک ل ئستا و ابردوودا، چ ب همیشیی، چ ب ماوی کاتی، بوونیان هی و هبوو. ل هرگیز ئایند ب دواو ناگیتو. بام ل وانگی فلسفی “زمن: دا، ئستاگرایی بریتیی لو باو، ک تنیا “ئستا” بوونی هی، داهاتوو و ابردووش نااستقینن. “یککانی ابردوو و داهاتوو وک بنیاتنانی “لژیکی یان خیای” لکدرنو. هرچی کمناسیی ــ زانستی کم، د:” ئایند، چنیتیی ژیان و کارکردنی مرقکان ل داهاتوودا.” بام دروونناسی، ل گشنیگای “هیوا و مرام و مرازو” ئایند دخوننتو و د:” خودی مرق باش، ئو وودا و ژینگی ک مقکان دگن، جا خوندنوی ئایند پیوست ب تگیشتن و تاونینی مرق ب ئایند، ب کام چاوی تماشای دکا، چاوی گشبینی و هیوا، یان چاوی شبینی و نائومدی؟ واتا ئایند هیواخوازیی.”

ئیم، ک نیو سد دب”ئایندناسی” وک زانستکی سربخ، ل

چەندان زانکۆی ناوداردا. ئەکادیمیانە لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکرێت و دەخوێندرێت. لە سەرەتادا، لە زاراوەی “دووربینیی Foresight” قسەتیس کرا، کاتێک بۆ یەکەمجار لە ساڵی دا،١٩٣٢ ئێچ. جی. وێڵز ئاماژەی پێدا. دواتریش پرۆفیسۆری ئەڵمانی ئۆسیپ ک. وەک “ئایندەناسی” زاراوەکەی خستە نێو ئینسایکلۆپیدیاکاندایی زانستەکان. کە هەندێجار بە زاراوەی”ئایندەگەرایی’یش ناودەبرێت و بریتییە لە لێکۆڵینەوەیەکی سیستماتیکی لە نێوان زانستیی و گشتگیریی، لە پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی و تەکنەلۆژیا و ڕەوتە ژینگەییەکاندا. ئامرازە سەرکییەکەشی ” تەکنیککارییەکانی پێشبینیکردنە”. ئیمڕۆ ئەو زاراوانە هەموویان ئاماژەن بە “ئایندەناسی”:

(Futurology, Futures studies, Futures Research, Futurism)

ئەگەر دوێنێ، ئەستێرەناسی بە مەرامی دوورکەوتنەوە لە بارودۆخە مەترسیدارەکان و ئاگادارکردنەوەی پێشوەخت هانای بۆ برابێ، ئەوا ئیمڕۆ. ئایندەناسی لە توێژینەوە مۆدێرنەکانیدا پشت دەبەستێت بە(پرسیاکردن و کەبەکە لە نێوان پێشبینییەکاندا). کە لە ساڵی (١٩٦٠) مەترسی هەڵگیرسانی جەنگی ئەتوومی لە نێوان ئەمریکا و کوبا هاتە ئاراوە و دواتریش لە ساڵی ١٩٦٩، بۆ یەکەمیجار مرۆڤ لەسەر مانگ دابەزی، پرسیارێکی بە وەڵام کەوتە سەر زاران:”ئەمە بەرو کوێ دەچین؟”، ئەو بوو گۆڤاری(فیوچەریبۆ ئینتەرناشناڵ) لەسەر بنەما زانستییەکان و دیسپلینی ئەکادیمی کەوتەخۆ بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارە قورسە. تاکو ئێستا، بیرمەند و زانایان، درێژە بە وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارە دەدەن و نەگەیشتوونەتە خاڵی کۆتایی.

لەم کورتە باسەدا، خۆم لەم دوو ڕەهەندەی پەیوەست، بە دوور دەگرم.(بۆ قەڵەمبەدەستانی دیکەیان بەجێدێڵم):

یەک: ڕەهەندی ئایینی: کە لە ڕووانگەی ئایینی ئیسلامدا، بە پووختەیی قسەی خۆی تێدا کردوە و لە چەندان ئایەتیدا لە قورئانی پیرۆز ئاماژەی پێدراوە، وەک”: قُلْ لاَ يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ الْغَيْبَ إِلاَّ اللَّهُ.” (النمل:٦٥) غەیب لە باوەڕی ئیسلامیدا ئەو زانستەیە کە تایبەتە بە خودا، شکۆمەندی هەر بۆ ئەوە. زانینیی لە توانای ئێمەدا بەدەرە.

دوو: قسە لەسەر پێشبینییەکانی گۆڕانکاریی لە تەکنەلۆژیی ئایندە و زانستەکانیدا ناکەین. (ئەمە بابەتێکی سەربەخۆیە).

مەودای خوێندنەوە و پێشبینییەکان بۆ ئایندە فرە زەمەنە، هەیانە خەریکی لێکۆڵینەوەن بۆ دە ساڵی دیکە، هەیانە بۆ ٥٠ ساڵ و ١٠٠ ساڵ و ٥٠٠ ساڵ… تاد.

پرسیارە بایەخدارەکە ئەوەیە: “دەبێ خێزان و کۆمەڵگا، لە ئایندەی

نزیک و دووردا چیان بەسەر بێ؟"
ئێستا، هەقمانە بپرسین:
"چۆن زانایانی ئەم زانستە، پێشبینیی ئایندە دەکەن و بنەماکانی ئیشەکەیان چنە؟"
"ئەو زانایانە، لە پێشبینییەکانیاندا، چەندە نیشانەکان دەپێکن، یان سەرچیغ دەکەن؟"
"ئایا، ئایندەی ئێمە، چەندە بە ئەنقست، بە مەرامی تایبەتدا، بەدەر لە خواستی ئێمە، بەلاڕێدا دەبرێت؟"
هەر تاکێک لە ئێمە، لە نێو دوو چوارچێوەدا لە قالب دراوە: چوارچیوەی ناوەکی، واتا جیهانی ناخ و ناوەوەی مرۆڤەکان و چوارچێوەی دەرەکی، واتا جیهانی خێزان و کۆمەڵ. جا زانایانی ئایندەگەریی ئیش لەسەر چوارچیوەیەکی تیۆریی گۆنجاو و شیاو دەکەن بۆ خوێندنەوەی ئایندەی مرۆڤ و کۆمەڵگاکان، ئەمەش بە ئیشکردن لەسەر چوار ڕێباز:
یەك: پێشبینییە کۆمەڵایەتییە ئەزموونییەکان: واتا دەرس و عیبرەت هەڵهێنجان لە ڕابردووی هەر کۆمەڵگایەک و خوێندنەوەی ئایندەی ئەوان.
دوو: شیتەڵکاریی بنەما کۆمەڵایەتییەکان: ئەمەش لەسەر وەناکردنی ئایندە بە پشتبەستن بەو گۆڕانکارییانەی بەسەر ئەستوونگ و کۆڵەکە و بنەمای ئەو کۆمەڵگایەداهاتووە.
سێ: ڕەخنە و پرسیار لە بیرکردنەوە و ئاراستەی ڕێڕەوی ئەو کۆمەڵگایە، کە دەیەوێ بەرەو کوێ بڕوات. واتە دانانی نیشانەی پرسیار لەسەر هەر ڕوودا و گۆڕانکارییەکی دیار و بەرچاوی ئەوان. پرسیاریش، وەڵام دادەهێنێ.
چوار: فێربوون لە کۆمەڵگاکانی هاوشێوە: واتا بە خوێندنەوەی پێشبینییەکانی ئایندە نەتەوەی کورد، بە نموونە، ئەزموونی ئەوانە دەخوێننەوە کە لە ڕۆژایەکدا وەک ئێمە بوون.
هەرچەندە، هەر چوار ڕێبازەکە، لەسەر بنەمای ئەگەر و گریمانەن، بەڵام هەندێجاریش دەچێنە خانەی پلانی ئیستراتیژیی ئایندەی نەتەوەیەک یان کۆمەڵێک یان تێکڕای کۆمەڵگای مرۆڤایەتی.
بمانەوێ یان نەمانەوێ، ئەمڕۆ کەی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی، بەسەر دوو جیهاندا دابەش بوون: جیهانێکی بەکار و کارامەی ئەقڵمەند لە داهێنندا، کە تا ڕادەیەک کلیلی ئایندەیان لە دەست دایە، وە جیهانێکی بەکاربەری سست و لاواز و ڕابردووپەرستی خاو و خلیچ، کە کلیلی ئایندەیان نییە یان هەیانە و لەدەست ئەواندا نییە.
جیهانی یەکەم، هەمیشە لە ئامادەباشی دایە و کاردەکا بۆ زامنکردنی ئایندەی خۆی، وەک نەخشە و پلانی بۆ کێشاوە. جیهانی دووەم، بەئاگا

و خەواڵوو و ناهۆشیارە و دەستی دەرەکی دەیجولێنێ و دەیبزوێنێ ـ بەگوێرەی بەرژەوندیی دەستە دەرەکییەکان.
گۆڕانکارییە پێشبینیکراوەکانی جیهانی یەکەم، بەگوێرەی "ئایندەناسی" سنووردارن و چاوەڕوانکراون. بۆ نموونە، لە ساڵی (٢٠٥٠) دا بە زەحمەت فەڕەنسییەک، لە فەڕەنسا دەدۆزیتەوە، خوێنەکەی پاک فەڕەنسی بێ. ژن و ژنخوازیی لەگەڵ غەیرە فەرەنسییەکان، (خوێنی پاکی فەڕەنسایی) دەتوێنێتەوە. ژمارەی منداڵ، لە نزمی دەدات و ژنان حەزدەکەن دوای تەمەنی سی ساڵی ببن بە دایک. ژنهێنان و شووکردن، نزمترین ئاست بەخۆیەوە دەبینی و خێزان زۆر پەرتەوازە دەبێ و تاکەکان پتر بەدوای پەیداکردنی نان و دابینی کردنی ژیانی خۆیان سەرقاڵ دەبن. دەزگا حکومومییەکانی وەکو پەروەردە و تەندرووستی، بەهێزتر و کاریگەرتر دەبن لە پێکهاتەی خێزان و خانەوادە و هەژموونی ئەوان زاڵتر دەبێ بەسەر ویستی کەسەکاندا. لایەنییە ڕۆحییەکان پتر پەرش و بڵاودەبن و پەیوەستبوون بە فەلسەفەکانی بیروڕا و ئایدیا زۆر درزییان تێدەکەوێ.
ئەگەر، بە پشتبەستن بە ڕێبازەکانی "ئایندەناسی" دوو قسە لەسەر کۆمەڵگای کوردانی باشووری کوردستان بکەین و چوار ڕێبازەکەیان هەڵسەنگێنین، دەکرێ بڵێین:
چاوخشانێکی خێرا، بە زمانی سریانی و ئەمازیغی، ئایندەیەکی ڕەچاونەمکراومان بۆ وێنا دەکا. زمانی سریانی، تاوەکو سەرهەڵدانی دەوڵەتی عەباسی، لە تورکیا و ئەرمینا زمانی فەرمی وڵات بووە و لە زۆر ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەند بەکاردەهات. لە سەردەمی ئەمەوییەکانیشدا، لە پاڵ زمانی عەرەبی، زمانی دیوانی وەزارەتەکان بووە. تاوەکو ساڵی(١٩٥٢) نیوەی دانیشتوانی لیبیا بە زمانی (تیفتیتاغ) ـــ زمانی ئەمازیغی، قسەیان دەکرد. پلان و ڕاوودونان و قەتل و عامکردنی سریانییەکان و ئەمازیغییەکان و بەربەرەکانی کردنیان و وەدەرەوەنانیان لە زێدی خۆیان و شاڵاوهێنان بۆ سەر خاک و ئاو و زەوی و زاری وان، ئەوانیان گەیاندە ئەم ڕۆژەی ئیمڕۆ.
لەو ٣٠ ساڵەی دواییدا، پێکهاتەی خێزانی و کۆمەڵایەتی و ژینگەیی باشووری کوردستان گۆڕانکاریی زۆری بەسەرداهاتووە. بە ئەنقەست و بێئەنقەست، بە نەخشە و پیلان و بە مەبەست و مرازی دەستی ناوخۆ و دەرەکی، گۆڕانکاریی دیمەگرافی گەورە بووە بە واقیعحاڵێکی حاشاهەڵنەگر. ئەو هەزاران هەزار، غەیرە کوردە، وردە وردە گۆڕانکارییەکان لەسەر زمان و فەرهەنگ و کەلتوور و باری ئابووری و کۆمەڵایەتی و ـ تەنانەت سیاسی و سەربازیشدا، دەهێنێ ئاراوە.
باشووری ساڵی (٢٠٥٠)، باشووری ئیمڕۆ نابێ، زمان و زارەکان، شێوە و شێواز و دەستووری نوێ دادەهێنن. ژن و ژنخوازی، کەلتوور و داب و

نەریتەکان ئاوێتەی یەکتری دەکەن، شتگەلێکی نوێ دێتە ئاراوە. پارسەنگی نەتەوایەتیی و نیشتمانیی لاسەنگ دەبێ ــ نابێ ئەوەش فەرامۆشبکەین کە نەوی ئیمەی کورد، کەمتر حەز لە فەرمانداری دەکات، لە کاتێکدا، غەیرە کوردکان، لەبەر زۆر هۆ، حەزدەکەن وەچە زۆر بنێنەوە. باری ئابووری و پیشە و پیشەسازی وەکو ئیمە نامێنێ. ئاساییە، کە غەیرە کوردێک ببێتە ئەندام پەرلەمان یان پارێزگار یان وەزیر یان سەرۆکوەزیرانی کابینەی حکوومەتی کوردستان بە شێوەیەکی یاسایی و دەستووری.

ژینگە و شێواز و ژیان کوردەواری، نەک هەر لە شارەکان، بەڵکوو لە گوند و دیهاتە دوورە دەستەکانیش، ئەوا لە پاڵ ئەو شاڵاوە بەهێزەی عەولەمەی سەردەمیش، هەندە دەگۆڕێن، بە ئاستەم بەن و بەرامەی کوردرواریان پێوەدەمینێ ــ گەر هەموو شتەکان بە ئاست و ئارستەی ئیمرۆ بەردەوام بن. خۆشمان نازانین و بێئاگاین کە ناحەزانمان چ نەخشە و پیلان و دەسیسەکیان بۆ ئایندەمان داڕشتووە.

وەللە اعلم.

فازیل شەوڕۆ ــ کۆیە